

**НОСІЇ АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ЗАСОБИ
ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ:
ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ МІСЦЯ
В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ**

*Немеш П. Ф.,
к.ю.н., доцент, голова Закарпатського відділення
Спілки адвокатів України*

Тривалий час використання носіїв аудіовізуальної інформації в цивільному процесі було недопустимим. У далекому 1963 році, коли був прийнятий останній радянський ЦПК України, що вперше виділив серед засобів доказування речові докази, ніхто із законодавців навіть згадки не мав, що технічний прогрес піде настільки швидко, що не тільки спецслужби держави, телевізійні організації чи радіокомпанії зможуть по доступній ціні придбати портативні технічні пристрої, що здатні фіксувати зображення та

звук. Крім того, тривалий час серед науковців були перестороги етичного та морального характеру, які пояснювали чому в 80-х та 90-х роках не були внесені законодавчі зміни, які б дозволили використовувати носії аудіовізуальної інформації [1, с. 73-75].

Проте у 80-х роках було видано дві постанови Пленуму Верховного Суду СРСР: “Про застосування процесуального законодавства при розгляді цивільних справ у суді першої інстанції” (1983 р.) та “Про суворе дотримання процесуального законодавства при здійсненні правосуддя по цивільним справам” (1987 р.), які допускали, із врахуванням думки осіб, які брали участь у розгляді справи, використання носіїв аудіовізуальної інформації в сукупності з іншими доказами, що були у справі.

На даний час магнітні, електронні та інші носії інформації, які містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи передбачені серед засобів доказування і питання про доцільність їх включення чи не включення не обговорюється. Але їх передбачення в якості засобів доказування викликало жваву дискусію серед науковців щодо місця носіїв аудіовізуальної інформації в системі засобів доказування цивільного судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання місця носіїв аудіовізуальної інформації в системі засобів доказування було в полі зору багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, серед них можна виділити Є. І. Галявину, В. Н. Галяшина, І. Н. Лук'янову, М. В. Колосова, В. І. Тертишніка, С. Я. Фурса тощо

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є аналіз існуючих концепцій щодо місця носіїв аудіовізуальної інформації в системі засобів доказування та авторське визначення юридичної природи носіїв аудіовізуальної інформації як засобу доказування.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Носії аудіовізуальної інформації наразі у сучасній доктрині цивільного процесу виступають одним із найбільш проблемних різновидів речових доказів, юридична природа яких не дає багатьом вченим-процесуалістам знайти порозуміння між собою, ділячи їх на три

групи, які полемізують між собою щодо цього засобу доказування.

Для того, щоби краще використати носії аудіовізуальної інформації у цивільному процесі слід розібратися із їхньою природою, так як з цього приводу у доктрині цивільного процесу склалися троякі підходи: віднесення їх до речових доказів (традиційний підхід), віднесення до письмових доказів (оригінальний підхід) або віднесення їх до самостійного засобу доказування (новаторський підхід). Розглянемо вказані підходи більш детально.

Перша група науковців відносить магнітні, електронні та інші носії інформації, тобто аудіозаписи та відеозаписи до речових доказів [2, с. 46; 3, с. 190; 4, с. 133-134]. Так, В. Г. Тіхія різновидом речового доказу вважав магнітофонні стрічки із записом розмов [5, с. 10-11]. Абсолютна більшість вітчизняних науковців, в силу закріплення магнітних, електронних та інших носіїв інформації серед різновидів речових доказів у чинному ЦПК України, це питання, яке саме так вирішене законодавцем, не оспорюють [6, с. 124-125; 7, с. 222].

Хоча серед науковців України є чимало таких, які критикують позицію законодавця та піддають сумніву віднесення магнітних, електронних та інших носіїв аудіовізуальної інформації власне до речових доказів. Так, С. В. Васильєв зазначає, що магнітні, електронні та інші носії інформації не зовсім підходять під визначення речового доказу, наведеного в ч. 1 ст.65 ЦПК. Аудіо-, відеозапис, дискети – це дійсно предмети, які є засобами встановлення обставин, які мають значення для справи. Але ці відомості отримані зі змісту названих предметів, а не з їх зовнішнього вигляду. Наприклад, відеозапис ходу будівництва будинку (будови, споруди, комплексу) має схожість із використанням огляду речового доказу (будинку, будови, споруди, комплексу), що не може бути доставлений до суду. У цьому випадку він є засобом фіксації речового доказу. Різниця полягає в тому, що відеозапис будови виконаний за правилами, передбаченими процесуальним законодавством, що гарантує його вірогідність і допустимість. Відеозапис ходу будівництва будинку є неофіційним доказом, його вірогідність може бути встановлена в зіставленні з іншими дока-

зами [8, с. 176]. Виходячи із буквального розуміння положення ч. 2 ст. 65 ЦПК України, автори колективного підручника “Цивільний процес України : академічний курс” вказують, що речовим доказом є сам носій, а не інформація на ньому. Але у судовій практиці мають місце випадки, коли суд цікавлять не сам носій інформації як речовий доказ, а сама інформація, отримана при допомозі технічних записів. У такому разі треба відрізнити цю інформацію від речового доказу. Ось чому, у подальшому, вони на окремому прикладі звукозапис розмови на диктофон не відносять до речових доказів, а до “доказів, отриманих за допомогою звукозапису” [9, с. 352-353]. Хоча такого виду засобів доказування чинний ЦПК України не виділяє. Аналогічним чином, В. І. Тертишніков, коментуючи ч. 2 ст. 65 ЦПК України, вказує, що віднесення магнітних, електронних та інших носіїв інформації до речових доказів далеко не безспірно. Має значення не джерело інформації, а в який спосіб суд отримує з нього інформацію: із змісту чи із зовнішніх ознак [10, с. 93].

Друга група науковців розглядає носії аудіовізуальної інформації як різновид письмових доказів [11, с. 73-75]. Зокрема, І. Н. Лук’янова вказує, що аудіозаписи та відеозаписи є письмовими доказами, так як доказове значення будуть мати не фізичні властивості матеріальних носіїв, а зафіксовані на них за допомогою спеціальних знаків відчуття (звуки та зображення). Також вона стверджує, що письмові докази зберігаються на предметах неживої природи: папері, пергаменті, компакт-диску, перфострічці, дискеті тощо [12, с. 86; 13, с. 302-303].

П. П. Зайцев відносить аудіозаписи та відеозаписи до різновиду письмових доказів – електронних документів [14, с. 42; 15 с. 20].

Цікавим є те, що носії аудіовізуальної інформації раніше на офіційному рівні відносили до письмових доказів. Зокрема, постанова Пленуму Верховного Суду СРСР: “Про застосування процесуального законодавства при розгляді цивільних справ у суді першої інстанції” безпосередньо таке передбачала [16, с. 101].

У теорії цивільного процесу є науковці, які одночасно стоять на перших двох позиціях. Зокрема, В. К. Пучинський вважав, що будь-які методи фіксування, збереження, відтворення інформації, включаючи найбільш сучасні, у тому числі й аудіо- та відеозаписи, варто розподіляти

по засобам доказування, що вже відомі законодавству [17, с. 111]. Аналогічним чином Д. М. Чечот виходив із того, що сучасні джерела інформації, до яких відносяться також аудіо- та відеозаписи охоплюються уже відомими процесуальному законодавству засобами доказування і тому їх необхідно співвідносити із письмовими чи речовими доказами. Зокрема, магнітні стрічки науковець відносив до письмових доказів. Але він відмічав, що специфічні властивості носія інформації передбачають специфічні способи її відтворення, тобто якщо документ на простому носії може бути сприйнятий звичайним способом (безпосередньо зачитаний), то технічний носій інформації у багатьох випадках вимагає розшифровки за допомогою спеціаліста [18, с. 156].

Третя група науковців, дебатуючи із представниками перших двох груп, вказують, що не можна носій аудіоінформації та носій відеоінформації співвідносити із відомими науці цивільного процесу засобами доказування – письмовими чи речовими доказами, а слід їх виокремлювати в окремий вид засобів доказування. Зокрема, з таким положенням погоджується В. В. Молчанов, який зазначає, що оскільки аудіо- та відеозаписи за характером джерела інформації, способу її закріплення, збереження, відтворення та дослідження відрізняються від письмових та речових доказів, слід виділяти їх в якості окремого засобу доказування [19, с. 296]. Виходячи із цього він дає визначення аудіозаписів як “матеріальні носії, які містять відомості про факти, що мають значення для вирішення справи, зафіксовані будь-яким способом аудіозапису, отримані у встановленому законом порядку” та відеозаписів як “матеріальні носії, які містять відомості про факти, що мають значення для вирішення справи, зафіксовані будь-яким способом відеозапису, отримані у встановленому законом порядку) [19, с. 298].

До такої думки приєднується А. О. Власов, обґрунтовуючи її наступними доводами: 1) аудіо- та відеозаписи не є складними предметами, тому вони постійно в незмінному стані можуть зберігатися в камері схову суду; 2) носії аудіо- та відеозаписів за рішенням суду повертаються їх власникам на підставі заяви про таке повернення та їх копій, які засвідчені судом; 3) обов’язкове залучення спеціаліста з метою дослідження таких речових доказів [20, с. 238-240].

В нормативній практиці окремих країн аудіо- та відеозаписи розглядають як окремі засоби доказування, відмінні від письмових та речових доказів. Зокрема, ЦПК РФ в ст. 55 та 77 чітко виділяє аудіозаписи та відеозаписи як окремий вид засобів доказування [21].

Серед вітчизняних процесуалістів, які підтримують доцільність виокремлення аудіозапису та відеозапису в якості самостійного засобу доказування, відмінного від речового доказу виділяють Я. С. Калмикову. Зокрема, вона називає особливості аудіо- та відеозаписів як засобів доказування: 1) джерелами інформації є матеріальні носії; 2) доказами є відомості (інформація) про факти, які мають значення для справи; 3) відомості про факти зафіксовані на матеріальному носії у вигляді звука або зображення; 4) доказ повинен бути отриманий із дотриманням встановленого законом порядку. Отже, “аудіозаписи та відеозаписи є окремими носіями інформації, які мають самостійне значення та у процесуальній науці повинні бути виділені в окрему систему доказів” [22, с. 123].

У доктрині цивільного процесу серед українських науковців на позиціях виділення аудіозапису та відеозапису в якості окремого засобу доказування стоять автори колективного підручника “Цивільний процес України : академічний курс”. Зокрема, вони зазначають, що в “ЦПК повинна мати місце норма, яка регламентувала б звуко- і відеозапис як окремий засіб доказування, правила прийняття судом таких записів, випадки, за яких звуко- і відеозапис не може бути прийнято судом та не може розцінюватися як засіб доказування” [9, с. 356].

Соколан Т. С., порівнюючи аудіозапис та відеозапис із речовими та письмовими доказами, резюмує, що варто виділити відеозапис в окреме джерело доказів. Важливість цього кроку полягає у сприянні тому, що судді будуть більш відповідально та виважено ставитися до цього джерела доказу та обов'язково його враховуватимуть як доказ під час розгляду справи. У зв'язку з цим необхідно доповнити чинне процесуальне законодавство нормою, що фактичні дані встановлюються також аудіо- і відеозаписом, закріпивши в окремій статті порядок поведінки з цим видом доказу [23].

На нашу думку, носії аудіовізуальної інформації повинні вважатися різновидом речових доказів, а тому законодавець цілком обґрунтовано вказав про це в ч. 2 ст. 65 ЦПК України. Справа у тому, що носії аудіовізуальної інформації мають предметну основу. Зокрема, М. К. Треушніков правильно вказує, що аудіо-записи та відеозаписи відносяться до предметних доказів, так як і в письмових, і в речових доказах інформація зберігається на матеріальному об'єкті неживої природи у “нерозвиненому” стані. Тобто наявність матеріального носія їх усіх об'єднує [24, с. 246-247]. Проте особливість створення аудіо- та відеозапису, зумовлює те, що потрібно використовувати спеціальні технічні засоби для перетворення аудіовізуальної інформації у форму, яка доступна для сприйняття судом та учасниками процесу. А така специфіка відрізняє носії аудіовізуальної інформації від письмових доказів, які можна легко сприйняти зором, не використовуючи спеціальне технічне обладнання для цього. З іншого боку і речові докази можуть мати такі властивості, які можуть бути приховані від звичайного огляду, що зумовлює необхідність звернення до спеціаліста чи експерта для вилучення такої інформації. Також технічні пристрої аудіо- та відеозапису, як правило, фіксують все, що попадає у поле зору об'єктиву відеокамери та/або захоплюється мікрофоном звукозаписуючого пристрою. Такий об'єктивний характер аудіовізуальної інформації (особливо, коли запис проводиться в автоматичному режимі) багато у чому впливає на оцінку такого засобу доказування, але загалом буде показувати його наближення до речових, а не письмових доказів. Крім того, на відміну від електронних документів аудіовізуальна інформація не може бути без втрат перекодована у словесну форму, оскільки тоді втрачається сприйняття такої інформації у динаміці. В той час як текст електронного документу без будь-яких втрат у його змісті легко можна перевести у паперову форму і навпаки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Виходячи із вищенаведеного та враховуючи специфіку носіїв аудіовізуальної інформації, вони повинні вважатися різновидом речових доказів серед системи засобів доказування, яка використовується у цивільному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Чечина Н. А. Нормы советского гражданского процессуального права и нормы морали / Н. А. Чечина // Правоведение. – 1970. – №5. – С. 73–75.
2. Галяшина Е. И. Фонограммы как доказательства по гражданским делам / Е. И. Галяшина, В. Н. Галяшин // Законы России: опыт, анализ, практика. – 2007. – № 1. – С. 42–56.
3. Вандышев В. В. Гражданский процесс : конспект лекций / Вандышев В. В., Дернова Д. В. – СПб.: Питер принт, 2003. – 156 с.
4. Степанов М. А. Доказывание по гражданским делам о компенсации морального вреда : дисс. ... канд. юрид. наук / Степанов Матвей Анатольевич. – Тверь, 2003. – 195 с.
5. Тихиня В. Т. Применение криминалистической тактики в гражданском процессе / Тихиня В. Т. – Минск: Изд-во БГУ, 1976. – 160 с.
6. Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України / Зейкан Я. П. – К. : Юридична практика, 2006. – 560 с.
7. Сенік С. В. Цивільне процесуальне право : навч. посібник / Сенік С. В., Лемик Р. Я. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 424 с.
8. Васильев С. В. Цивільний процес : навчальний посібник / Васильев С. В. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 480 с.
9. Цивільний процес України: академічний курс : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] : [за ред. С. Я. Фурси]. – К.: Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2009. – 848 с. – Серія «Процесуальні науки»
10. Тертишніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Тертишніков В. І. – Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2009. – 608 с.
11. Колосова М. В. Аудио- и видеозапись как разновидность письменного доказательства / М. В. Колосова // Конституция Российской Федерации и современное законодательство; проблемы реализации и тенденции развития (К 10-летию Конституции России). – Саратов, 2004. – С. 73–75.

12. Лукьянова И. Н. Доказательства в арбитражном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук / Лукьянова Ирина Николаевна. – М., 2003. – 210 с.
13. Лукьянова И. Н. Новые средства доказывания в арбитражном процессе / И. Н. Лукьянова // АПК и ГПК 2002 г.: сравнительный анализ и актуальные проблемы правоприменения. – М., 2004. – С. 300–310.
14. Зайцев П. Электронный документ как источник доказательств / П. Зайцев // Законность. – 2002. – №4. – С. 40–44.
15. Зайцев П. П. Допустимость в качестве судебных доказательств фактических данных, полученных с использованием электронных документов / П. П. Зайцев // Арбитражный и гражданский процесс. – 2002. – № 4. – С. 19–23.
16. Постановление Пленума Верховного Суда СССР “О применении процессуального законодательства при рассмотрении гражданских дел в суде первой инстанции” от 1 декабря 1983 года №10 // Сборник Постановлений Пленумов Верховных судов СССР и РСФСР (Российской Федерации) по гражданским делам. – М., 1997.
17. Комментарий к Арбитражному процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под ред. Похмелькина В. В., Юкова М.К. (Вступ. ст.), Яковлева В.Ф. (Вступ. ст.). – М.: Контракт, 1995. – 528 с.
18. Советский гражданский процесс / [Н. И. Авдеенко, П. Н. Евсеев, М. А. Кабакова, Л. А. Кривоносова, Б. Н. Лапин и др.] ; Отв. ред. Н. А. Чечина, Д. М. Чечот. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1984. – 424 с.
19. Молчанов В. В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве : учеб. пособ. / Молчанов В. В. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2012. – 360 с.
20. Власов А. А. Гражданский процесс : учебник / Власов А. А. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Изд-во Юрайт, 2012. – 548. – (Бакалавр)
21. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14 ноября 2002 года [Электронный документ]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/gpkrf/>

22. Калмикова Я. С. Речові докази як засоби доказування в адміністративному судочинстві / Я. С. Калмикова // Часопис Київського університету права. – 2012. – №2. – С. 119–125.
23. Соколан Т. С. Відеозапис як джерело доказів: нотатки до наукової дискусії [Електронний ресурс] / Т. С. Соколан // Адміністративне право і процес. – 2013. – №3(5). – Режим доступу: <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-5-2013/item/220-videozapis-yak-dzherelo-dokaziv-notatki-do-naukovoji-diskusiji-sokolan-t-s>
24. Треушников М. К. Судебные доказательства / Треушников М. К. – [изд. третье, испр. и доп.]. – М. : ОАО «Издательский дом “Городец”», 2004. – 272 с.